

MÅNEDSBLADET

Glemmer du

September '43

Jødernes flugt over Øresund

Nr. 9 - Oktober 2003

Tårnby Kommune - Lokalhistorisk Samling

Forsideillustration:

Postbådfører Cornelius Petersen får sine papirer kontrolleret af af det danske politi i september 1942 inden turen til Saltholm.

I denne udgave af "Glemmer du" er der hentet inspiration fra:

I Berlinske Tidende den 28.2.1993 fortalte Hartvig sin historie til Bo Dræbel.

ISSN 1397-5412

Glemmer du er udgivet af: Tårnby Kommune - Lokalhistorisk Samling
Skrevet og redigeret af: Inger Kjær Jansen
Layout: Vicky Bonde

September '43

Jødernes flugt over Øresund

For 60 år siden lykkedes det at få bragt hovedparten af de danske jøder i sikkerhed i Sverige. Den tyske besættelsesmagt ville sende de danske jøder i koncentrationslejre og planlagde i den forbindelse en aktion mod jøderne natten mellem den 1. og 2. oktober 1943. Den danske modstandsbevægelse havde imidlertid modtaget en advarsel herom og gik derfor i gang med at etablere flugtruter langs Øresund.

Her følger to beretninger om danske jødernes flugt til Sverige via Kastrup.

I sikker havn

Egon Hartvig var en af de mange jøder, der blev smuglet over Øresund for 60 år siden. I Berlingske Tidende den 28.2.1993 fortalte Hartvig sin historie til Bo Dræbel.

Klokken var 22, og det var bælgmørkt i det mørklagte Danmark den oktoberaften i 1943, som faldt sammen med Rosh Hashanah, de jødiske nytårsdage.

Den 20-årige Egon Hartvig og tre kammerater stod i Kastrup Havn. "Kom" sagde et par unge fra Studenternes Efterretningstjeneste og dirigerede dem hen til en fiskerbåd, der lå i et lille bassin yderst ved molen. Her betalte de over 1.500 kr. for billetten til friheden og blev sendt under dæk. I cirka fire timer hørte de fire i den vippende båd kun motorens støtte tøv-tøv. De kunne ikke se hinanden i mørket og talte heller ikke sammen. Egon Hartvig har glemt, hvad han tænkte. Tavsheden blev først brudt, da skipperen skød lugen tilbage og mælede sine første og eneste ord: "Det er svensk område."

Tidlig morgen

De fire så ingenting, men vadede fra fiskerbåden i land på en strand. Den ukendte skipper vendte sin båd og sejlede hjem til Kastrup uden lanterne. Klokken var 2.30 nat.

Sådan kom de mest dramatiske øjeblikke i den unge buntmager Egon Hartvigs liv til at forme sig

for 60 år siden, og han husker det hele, som var det i går. Manden, var en af de 6.500 danske jøder, der blev sejlet over Øresund i 1943 af skippere fra Faster, Møn og sjællandske fiskerlejer, da Hitler den 18. september udstedte instruks om, at de danske jøder skulle deporteres til udrydelseslejrene i Tyskland.

Danske forældre

Egon Hartvig kom til verden i Berlin 1923. Hans forældre var danske, og han gik på Hohenzollern Gymnasiet, da rektor en dag i begyndelsen af 1938 kom ind i klassen. Han meddelte, at alle jø-

diske elever skulle ud – med undtagelse af en hollandsk, en britisk og Egon Hartvig. Så mente fader Hartvig, det var på tide, at sønnen, Egon, blev sendt til Danmark. Egon Hartvigs forældre og hans lillesøster forlod først Tyskland i 1939. De fik lejlighed på Store Møllevej, Amager – lige under statsminister Thorvald Staunings enke, Olga, som kom til at betyde meget for familien.

Følte sig beskyttet

Unge Hartvigs forældre, moderen tysk-jødisk, faderen dansk-jødisk, havde en klippefast tro på, at Kongen og deres danske stats-

Tyske beslaglæggelser ved Korsvejen 1945

borgerskab ville beskytte dem mod alt ondt. I januar 1940 fandt gamle Hartvig på, at han og hans kone skulle tage til Berlin og hente familiens bohaver.

Og det gjorde de så, hvor utroligt det end lyder – få måneder før tyskernes besættelse af Danmark. Men, som Egon Hartvig siger, med et af sine yndede citater lært på gymnasiet i Berlin: ”Det er aldrig samtiden, det er eftertiden, der skriver historien”.

At så mange jøder undgik deportation skyldtes den tyske marineattaché, Georg Ferdiand von Duckwitz, som senere blev den tyske forbundsrepublikks ambassadør i Danmark. Han røbede Hitlers deportationsplaner for de danske myndigheder, som straks informerede det mosaiske trosamfunds ledere.

Sov hos fru Stauning

Den dag familien fik beskeden om, at nu var tiden inde til at flygte, husker Egon Hartvig sådan:

”Marcus Melchior sendte sine tre sønner ud på cykel med advarsler. Turist- og kommunikationsminister Arne Melchior kom til vores hus om formiddagen, og ved 17-tiden dukkede Olga Stau-

ning op. Hun havde hørt, at jødiske mænd ville blive arresteret. Altså skulle min far og jeg sove oppe i hendes lejlighed på Store Møllevej.

Dagen efter gav min far mig 2.000 kr. og sagde: ”Egon, nu skilles vi, du flygter alene, jeg tager mig af mor og lillesøster.” Far ville ikke risikere, at hele familien blev taget af tyskerne. Han mente, vi havde større chancer for at komme i sikkerhed, hvis vi delte os,” siger Egon Hartvig.

Familien havde i mange år lejet sommerhus hos fisker Jørgensen i Vedbæk. Han sejlede Egon Hartvigs forældre og søster over til Hveen. Bedsteforældrene flygtede fra Køge, og kæresten, Ellen som Egon Hartvig nu har været gift med i 45 år, kom til Sverige via Gilleleje.

”Jeg blev hentet hjemme på Store Møllevej af to fra Studenternes Efterretningstjeneste, som var med til at organisere masseflugten. ”Vi har et sted, hvor vi gemmer folk,” sagde de, og så gi vi kroligt op ad Købmagergade over til Regensen. Man kunne høre, at der var flygtninge på alle værelserne. Jeg traf en kammerat, som havde plads til mig på en båd fra Kastrup.

Dengang eksisterede Amagerba-

nen. Vi tog toget fra stationen overfor Store Møllevej og så ikke en tysker undervejs. Derimod genkendte vi mange passagerer, men vi hilste ikke. Min bagage bestod af de tre skjorter, jeg havde på. Vi stod af på Kastrup Station, gik ned til havnen og kom hurtigt om bord.

Andersson, her er en buntmager!

Da vi vadede i land på stranden nær Limhamn, forløb der en halv snes minutter. Så kom nogle unge rendende ud af mørket, "Snälla venner" råbte de og tog os med til nogle politibiler – med lys på. De unge var fra de mosaiske trossamfund i Malmø og kaldt ind en efter en. "Data, navn, profession" blev der spurgt om. Ingen spurgte: "hvorfør er du kommet?"

Buntmager svarede jeg på spørgsmålet om profession, og så skete der noget mærkeligt. Politimanden sprang op og foer ud på gangen råbende: Andersson, her er en buntmager!"

Hofbuntmager Anderssons svende var blevet indkaldt, og han havde lynhurtigt regnet ud, at der nok var buntmagere blandt

de jødiske flygtninge fra Danmark. Derfor havde han slået sig ned på politigården.

"Efter få minutters samtale havde jeg arbejde, og det var endnu ikke daggry" erindrer Egon Hartvig.

"De begynder i morgen", sagde Andersson, men jeg forklarede, at jeg først skulle finde min familie, og så fik jeg udsættelse til i overmorgen.

Dagen efter flugtnatten samledes alle danske jøder på Gustav Adolfs Torv i Malmø, og dér gik man rundt og rundt, indtil man havde fundet familien. Jeg fandt både min far og mor, lillesøster og min forlovede.

Bedesjaler fra danske præster

"En jødisk familie, som ikke har et hjem, er ingen familie." Sådan sagde min far. Tre uger efter havde vi en lejlighed, og det er ikke det mest fantastiske, der skete," siger Egon Hartvig. "Vi havde vel været i Sverige en månedstid, da vi en hverdagsformiddag blev kaldt til synagogen i Malmø. Det viste sig, at de kristne præster fra Trinitatis Kirke i København udfra betragtnin-

gen, ”Vores jøder skal ikke stå i udlandet og mangle deres ting,” havde gjort det utrolige. De havde hentet Tora-rullerne fra synagogen i Krystalgade og gemt dem under alteret i Trinitatis. Desuden havde de tømt pultene i synagogen, lagt indholdet i nummererede poser og sendt dem illegalt over Øresund. Den formiddag fik vi vores bedesjaler og bøger”.

Tilbage til København

Egon Hartvigs forældre vendte tilbage til Danmark en månedstid efter fredsslutningen og gik selvfølgelig til Store Møllevej på Amager. Lejligheden var genudlejet. I stedet ringede de på hos fru Stauning, og ”De må altså meget undskylde hr. og fru Hartvig, men jeg og andre beboere har ryddet lejligheden og anbragt det hele i to loftsværelser.” Hartvigs vidste ikke, hvem der havde hjulet til, så de sagde tak til alle i opgangen.

”I loftsrummene fandtes alt, hvad familien ejede af møbler, sølv, guld, malerier – og selv toiletrullerne, som der var mangel på dengang.” siger Egon Hartvig.

Kun min violin var væk. Den er aldrig blevet fundet. Men det kan også være lige meget. Da vi gennem Dansk Røde Kors fik medde-

lelse om, at hele min mors tyskjødiske familie – ti fætre, kusiner, onkler og tanter – var omkommet i Auschwitz, besluttede jeg, at jeg aldrig ville røre en violin mere.”

Den Dramatiske flugt

I begyndelsen af 1993 udskrev Jødisk Orientering en konkurrence for at samle de bedste beretninger om flugten. Vinderartiklen var nedenstående.

Af Abraham Besjakov

Jørgen, min gamle skolekammerat fra den Tyske skole i København, kom til mig i sommeren 1943 med hvad han kaldte en god plan. Jørgen var imponerende stor og fysisk stærk, en handlingens mand, vi var da begge 24 år gamle. Planen var simpel, Jørgen og jeg var ideologisk af samme sind, men nu mente Jørgen, at tiden var inde til rigtig handling. Vi skulle tage ud til Volden på Christianshavn, hvor tyskerne patruljerede med våben. Med en jernstang ville Jørgen slå en tysker ned bagfra, så vi kunne få fat i et gevær. Jeg var meget i tvivl, planen lød meget vovet, jeg manglede lidt af Jørgens mod. Jørgen gennemførte så planen, med sin jernstang flæ-

kede han kraniet på en tysk soldat og fik dermed fat i sit første gevær. Senere kom Jørgen da også til at lede en danske modstandsgruppe. Jørgens kampvilje fik mig selv til at tage en beslutning, jeg ville flygte til Sverige, hvorfra jeg vidste, der var muligheder for at komme videre til England og blive rigtig soldat.

Der var endnu ingen organiserede flugtruter til Sverige. Mine forældre ønskede, at jeg tog min lillesøster med, så forsigtigt forhørte jeg mig hos fiskerne på Amager. Først i begyndelsen af september 1943 fik jeg tilfældigvis igennem min tante, Sara Schwarz, kontakt med en villig fisker. Fiskeren hed Nicolajsen, han ville føre mig og min søster over for en betaling på 2.000 kr. for os begge, beløbet skulle først betales, når vi satte fødderne på svensk jord. Jeg accepterede, og vi aftalte de nærmere omstændigheder omkring flugten. Nikolajsen viste mig det planlagte mødested i en privat havn i Kastrup på Amager, (*Broforeningen. red.*) der var ideel til formålet, fordi den ikke var bevogtet af det danske politi, som vi i 1943 var meget bange for. Flugttidspunktet fastsatte vi til søndag den 19. september 1943 kl. 21.00.

På dagen spiste min lillesøster

og jeg en afskedsmiddag med mine forældre på restaurant "La Reine" ved Søtorvet. Min søster og jeg havde godt med tøj på, i foret var indsyet penge og papirer, men andet havde vi ikke med. Til middagen spillede en trio, violinisten kom hen til vores bord og spillede "De lyse nætter", med en sådan varme og følsomhed som om han vidste, at vi var på flugt. Ved 19-tiden tog vi afsked med mine forældre, og med sporvognen linie 5 kørte vi ud til endestationen på Amager, derfra skulle vi gå et pænt stykke til den private havn ved Kastrup.

Vi havde planlagt vores flugt fra denne havn, fordi der ikke var danske politi, men kun tyske soldater, og dem var fiskerne ikke så bange for. Der var udgangsforbud efter kl. 20, så vi skulle være derude ved havnen inden forbudet trådte i kraft, vi måtte ikke blive opdaget og gemte os bedst muligt på vej derud. Det var heldigvis lidt fåget denne aften, og Amager Strandvej lå øde hen. Aftalen var at vi skulle gemme os bag en række tipvogne, som stod foran en lagerbygning udenfor den lille havn, og præcis kl. 21 skulle vi møde fiskeren nede ved strandkanten, han ville tilkendegive sig med et fløjt. Kort tid efter at vi

havde gemt os, hørte vi en snakken og støvletramp, det var to tyskere, som kom gående med en stor schæferhund i snor.

De kom gående lige hen imod tipvognene, hvor vi lå gemt, hunden var ivrig, med snuden nede i jorden havde den fået færten af os. Det næste minut glemmer jeg aldrig, jeg fik kold sved, hjertebanken og hårene rejste sig i nakken. Minder og tanker fløj gennem mit hoved - hvilken forbrydelse havde jeg dog gjort, siden jeg skulle jages som et dyr - blot fordi jeg var jøde. Den tyske hundefører hev da pludseligt hårdt i snoren og schæferhunden fulgte modvilligt med væk.

Vi listede nu ned til strandkanten, klokken var allerede ni, det var nu så mørkt og tåget, at vi kun meget svagt kunne se en utydelig skikkelse. Vi hørte et fløjt og gik forsigtigt hen til skikkelsen, det var Nikolajsen. Nikolajsen fortalte, at hans medhjælper Christensen havde sin fiskekutter fortojet ved molen. Han bad os tage skoene af, så vi kunne liste ud på molen. På molen lå flere både fortojet. Christensens båd lå lige ved siden af en større tysk båd, her stod kahytdøren åben, tysk musik og højlydt snakken lød så tydeligt i den stille nat. Vi listede forbi den tyske båd og kravlede forsigtigt om bord på fi-

En ordensbetjent og et "Føl" patruljerer på Kastrup Havn, 1940/41.

skekutteren. Forsigtigt skubbede de båden ud fra molen og lod den glide ud i det mørke og kolde vand. Fiskerne padlede båden stille ud af havnen, og først da vi var et stykke ude, satte de motoren i gang.

Vi havde kun sejlet et lille stykke tid, da der pludseligt lød en kraftig luftalarm, og lige så pludseligt slukkede alle fyr. Dette medførte et stort problem for fiskerne, de havde planlagt at navigere efter disse fyr og havde i øvrigt glemt kompasset. De forsøgte at holde en fast kurs og sejlede så ellers bare derudad.

Allerede efter nogle få timer så vi land forude, fiskerne udbrød jublende "Sverige". Jeg var lidt betænkelig ved situationen, vi havde kun sejlet i få timer og uden kompas. Det vi så forude lå helt i mørke, ikke et lysglimt kunne skimtes, i modsætning til Danmark skulle Sverige jo ikke være mørklagt, fiskerne fortalte mig beroligende, at den svenske kyststrækning sydpå var meget øde, og at de ville sætte os i land her. Jeg var ikke overbevist og nægtede, jeg forsøgte at overbevise dem om, at vi måtte vente til det blev lyst, fordi jeg og min søster kunne ikke sådan vandre rundt i et fremmed land, der var meget øde, og

her var jo heller ingen mennesker, vi kunne spørge om vej midt om natten. Det kunne fiskerne - omend modvilligt - godt forstå, så de kastede endeligt anker. Vi lå et par timer og ventede på, at det skulle lysne. Da det endeligt lysnede lidt, fik vi en forskrækkelse, det var et mørklagt Saltholm, vi lå ved og man kunne skimte tyskerne. Jeg skal love for, at fiskerne fik fart på båden, motoren gik i højeste omdrejninger. Jeg spurgte ængsteligt fiskerne, hvad nu hvis tyskerne hørte os og begyndte en forfølgelse. Det skulle vi ikke være bange for, deres båd var så fladbundet, at de kunne gå ind på områder, hvor tyskerne ikke kunne sejle, Jeg ønskede ikke at spørge, om tyskerne så ikke bare brugte deres våben i stedet.

Vi måtte sejle i yderligere en del timer, det var koldt, men det var nu så lyst, at vi endeligt kunne se konturen af Limhamn i Sverige. Fiskerne styrede båden lige hen til en bådebro ved siden af havnen, her satte de os af. Jeg overrakte taknemmeligt en hvid kuvert med pengene til Nikolajsen, han stak den hurtigt i lommen uden at åbne den. Vi fik sagt tak og farvel til dem begge, og de sejlede af sted med det samme, de ville naturligvis ikke have unødigt kontakt med

de svenske myndigheder.

Min søster og jeg gik på bådebroen ind mod land, klokken var 6 om morgenen, da vi efter ni timers sejlads endeligt havde fået fast jord under fødderne. Nu stod vi på svensk jord, usikre og stadig lidt nervøse, vi vidste ikke rigtig, hvad vi egentlig skulle foretage os, men gik dog hen imod den nærmeste vej. Lyden fra en lastbil kom os da i møde, den styrede lige mod os. Lastbilen stoppede op, og ud sprang chaufføren. Han kiggede mistænksomt på os og spurgte så, hvor vi kom fra. Jeg fortalte, at vi var flygtninge fra Danmark, hvortil han svarede, at vi så skulle melde os til politiet i Malmö, og at han gerne ville køre os via Limhamn ind til politigården i Malmö på David Hallstorget.

På politigården i Malmö kom vi i et strengt forhør. Det svenske politi blev ved med at spørge, om vi var danske sabotører. Vi understregede stædigt, at vi kun var jødiske flygtninge, men vi blev dog alligevel uden videre diskussion sat i fængsel på politigården. Jeg kom i en celle sammen med en anden dansk fange. Cellen var lille med to brikse, og i det ene hjørne var der et hul i jorden hvor vi kunne udrette vores nødtørft.

Min søster blev sat i enecelle. Vi sad fangne i elleve timer til ca. kl. 18, først herefter blev vi løsladt og henvist til "Hotel Göta", der lå på Västergatan lige i nærheden, her kunne vi overnatte. Det var mandag den 20. september 1943 vores flugt var lykkedes, vi var ankommet sikkert til Sverige, som nogle af de første jødiske flygtninge fra Danmark. Den følgende dag tog vi kontakt med den jødiske menighed i Malmö, som var en enestående hjælp. Jeg opsøgte dernæst den engelske konsul, hvor jeg fik en skuffende meddelelse: "Hr. Besjakov, vi har brug for specialister, en dansk tandlægestuderende kan vi ikke bruge til noget, og desuden har vi frivillige nok!"

På 50-året for vores flugt går mine varmeste tanker stadig til alle dem, som gjorde det muligt og hjalp os - tak er et alt for lille ord. Lige efter krigen ville jeg opsøge fiskerne Nikolajsen og Christensen, men under en sejlads med danske modstandsfolk i 1944 var de blevet opdaget og fanget af tyskerne.

Hvis du har billeder, oplysninger eller andet af lokalhistorisk interesse, så henvend dig til:

Lokalhistorisk Samling

Kamillevej 10

2770 Kastrup

Tlf. 32 46 05 45

www.bibliotek.taarnby.dk

Klik på Lokalhistorisk Samling

Vi har publikumsmaskine med adgang til internettet og mange slægtsforskerlinks.

Åbningstider:

Mandag 16.00 - 20.00

Tirsdag 12.00 - 16.00

Fredag 12.00 - 15.00

Lokalhistorisk Samling har desuden udstillinger på:

Kastrupgårdssamlingen

"*Midt på Amager*"

&

"KASTRUP GLAS"

Åbent Tirsdag til søndag

14.00-17.00

Onsdag tillige

14.00-20.00

Plyssen

Amager Strandvej 350:

Permanente og skiftende udstillinger

Åbent Lørdag og søndag

13.00-16.00